

EĞİTİM İLETİŞİMİ GEÇMİŞTEKİ VE BUGÜNKÜ İŞLEVLERİ İLE GELECEKTEKİ İŞLEV OLASILIKARI

Doç. Dr. Murat BARKAN*

Giriş

Tüm canlı organizmalar gibi toplumun da **beyni, kalbi ve uzuvları** olduğunu kabul etmek mümkündür. Toplumun uzuvları olarak yönetim bilim alanyazınındaki (literatür) tanımıyla 'örgütler'i; 'kalbi' olarak 'toplumsal değer sistemleri'ni (normlar, gelenek ve görenekler vb.); beyni olarak da gerek kurumsal ve gerekse işlevsel özellikleri dikkate alınarak 'üniversite'yi görmek gerekir.

Evensel Site olarak da Türkçeye uyarlanabilecek olan üniversitelerin toplumsal eylem öncesi, eylem süreci ve eylem sürecinin sona ermesinden sonraki aşamalarda üstlendiği işlevleri kısaca '**bilimsel yöntemin öngördüğü biçim koşullarına uygun araştırma, düşünce üretme ve tartışma**' olarak tanımlamak mümkündür. Bu işlevler evrensel site tarafından gereğince yerine getirildiğinde toplumsal eyleme verilecek biçim, kazandırılacak içerik ve gösterilecek yön konusunda sonul ve sağlıklı kararlara varmak mümkün olabilmektedir.

* İletişim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi

Diğer bir anlatımla, beynin işlevlerini yerine tam anlamıyla getirmesi sonucundadır ki örgütleri, toplum ve insan yararına harekete geçirecek **eylem komutları** uzuvlara iletilebilecek hale gelmektedir. Tersî durumda toplumsal eylemin başarı şansı azalmaktadır. Dahası toplumsal yapıdaki uzuvlar beynin denetim ve yönlendiriminden yoksun olarak çalışmak zorunda kalmaktadırlar ki bu da söz konusu yapıları çıkmaza götürmektedir. Söz konusu çıkmazların alanyazındaki örneği "**kaos**" olarak bilinmekte; kaosun günlük yaşamda gözlenebilen bir örneği ise '**terör**' olarak ortaya çıkmaktadır.

Üniversitenin çizdiği yöndeki eylem komutları uzuvlara iletilecek bu birimler harekete geçirilmezden önce toplumun kalbi tarafından süzgeçten geçirilir. Böylece eylemin toplumsal değerler sistemine uyumu sağlanmış olur. Böylece komutları uzuvlar tarafından yeterince algılanarak benimsenmesi olasılığı artırılmış olur. Tersî durumda eylemle uzuvların bütünleşmesi şansı azalır. Bunun sonucunda da eylemin yönü toplumsal çıkarların dışına çıkması hatta toplumsal çıkarlara zarar verir nitelik kazanması kuvvetli bir olasılıktır. Bu açıdan toplum organizmasının kalbi olan değerler sisteminin bir tür iletişim işlevi olduğu düşünülebilir.

Bundan sonra sıra uzuvlara iletilen eylem komutlarının beyin tarafından belirlenip topluma uyarlanmış olan plan çerçevesinde uygulanmasına gelir.

Toplumsal bedende beyin işlevini evrensel site'nin işleyişine temel olan bilimsel yaklaşım ilke olarak; bu kurumların günlük yaşamın koşullamalarının dışında ve dahası ilerisinde olmasını kaçınılmaz kılar. Sürekli devingenlik ve bunun gerektirdiği duraksamsız değişim ilkesine de dayalı olarak bilimsel yaklaşım üniversite'ye, bilim dallarını yaşamın gereklerine uygun olarak yenilenme yükümlülüğünü kazandırır. Zaten ancak söz konusu sürekli yenilenme sonucunda bilim ve üniversite toplum için bir gereksinme olma özelliğini devam ettirebilirler. Tersî durumda bilim ve üniversite toplumsal yaşam içinde geçerliğini ve işlevselliğini yitirir ki bu, bilim ve üniversitenin toplumsal yaşam dışında kalarak önce güdükleşmesi sonra da körelerek yok olması demektir.

Bu tehlikeyi ortadan kaldırabilmek için bilinen tek çözüm yolu ise bu kurumların gerek yapı ve gerekse işlevler açısından çağdaş gelişmelere duyarlı olması ve değişimle gelen yeniliklere uyum sağlamasıdır.

Eğitimbilim bu noktada üzerinde önemle durulması gereken bir bilim disiplini konumundadır. Çünkü işlevi özet olarak; toplumun, yaşamın gerektirdiği yeni biçim ve işleyiş özelliklerine uyumlu hale getirilmesini sağlamaktır. Eğitimbilim söz konusu işlevini, toplumun kurumları ile bireylerini yeni yapıya uyumlu hale getirerek yerine getirir. Bu işlevlerini ilk önce kendi yapısında yerine getirmesi gereği de bu aşamada üzerinde özellikle durulması gereken bir konudur.

Oysa eğitimbilimin bu gün için üstlenmesi gereken söz konusu işlevini tam anlamıyla yerine getirip getirmediği noktasında ciddi şüpheler taşınabilmektedir. Bunun temel nedenini ise eğitimbilimin yukarıda sözü edilen ilke doğrultusunda çağdaş yaşama uygun değişim ve evrimi öncelikle kendi bünyesinde gerektiği şekilde gerçekleştirememiş olmasında aramak mümkündür.

Hele ki Türkiye için...

Bu sorun henüz; eğitimin çağdaş işlevlerini tanımlama noktasında yaşanmaktadır. Türk üniversitelerindeki eğitimbilim kurumlarının büyük çoğunluğunu eğitimi hala **'öğrenicide istendik davranışlar geliştirme etkinliği'** olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımın temel varsayımı, Türkiye'nin eksiğinin eğitimbilim uzmanları tarafından **'öğretim'** alanında görülmesine dayanmaktadır. Söz konusu yaklaşım doğrultusunda olarak bu alanda cumhuriyet tarihi boyunca bir çok model denemeleri yapılmış, bu denemeler araştırmalarla da desteklenmiş, eğitim fakültelerinin büyük çoğunluğu ilk ve orta eğitim kurumlarına nitelikli öğretmenler yetiştiren kurumlar kimliğine büründürülmüştür. Bu çözüm seçeneklerinin hemen hepsinin uygulanmış olmasına karşın bu çabalar Türkiye'nin eğitim problemlerinin üstesinden gelinmesine yetmemiştir. Bu sonuç, yapılan gereksinim analizlerinin ve bu analizler doğrultusunda çözüm için benimsenen eylem stratejilerinin hatalı olabileceği sorusunu zihinlerde uyandıracak boyuttur.

Eğitim iletişimi ve Planlaması Bilimi bu noktada getirdiği farklı yaklaşımla sorun tesbitini daha doğru yaptığı inancını taşımaktadır. Bu farklı yaklaşım tanıma yansıtıldığında ise çağdaş yaşamın gerektirdiği eğitim tanımının **'insanı, kendi yaşamını gereksinimleri daha fazla karşılanabilir hale getirme olanaklarına kavuşturmak için bilgi dolaşım ve paylaşım olanaklarına sahip kılmak'** şeklinde değişmesi gerektiği iddiasındadır. Tanımdaki bu fark özünde, alanyazına daha önce kazandırılan çalışmalar çerçevesinde ayrıntılı olarak ifade edil-

diği gibi **çağdaş eğitim talebinin özelliklerinin değişmesinden** kaynaklanmaktadır (1). Bu çalışma kapsamında bu farkları ayrıntıya inmeden özetlemek gerektiğinde **iletişimin eğitim sistemleri içinde artan ağırlığında** aramak mümkün olmaktadır.

Daha açık bir anlatımla eğitimbilim çağdaş eğitim taleplerinin belirlediği formun tersine bilimsel etkinliklerini halen **'formel'** ya da **"kurumsallaştırılmış bilgi paylaşım ortam ve etkinlikleri"** ile sınırlandırmış görünmektedir. Bundan ötürü de bir etki alanı darlığı sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Ancak iletişimbilim ve hızla gelişen iletişim olanaklarının katkı olasılıkları karşısında **"Çağdaş Eğitim Talebinin Özellikleri"** gözönüne alınmaksızın geliştirilen ve **"örgün"** olarak tanınan geleneksel sistem ve model seçeneklerinin, bugününün eğitim taleplerinin karşılamakta yetersiz kaldıkları, kanıtları günlük yaşam içinde gözlenebilen bir gerçektir.

Oysa bugünün eğitim çabalarının yöneldiği ortamlar söz konusu çağdaş bilgi talebinin özellikleri gereği **'biçimsel olmayan'** ve bu nedenle de **'kurumsallaşmamış'** bilgi dolaşım ve paylaşım ortamları olmaktadır. Bu yönelim, eğitim etkinliklerini iletişim olanaklarının gelişiminden de güç alarak **okul-dışı** ortamlara götürmektedir.

Bu nedenledir ki eğitimin çağdaş bilgi talebini karşılama çabasında başarı ve verim düzeyini yükseltebilmek amacıyla iletişimin eğitim alanında etkin olarak kullanılabilmesi için gereken yöntem, teknik, ilke ve modelleri ile ilgili seçenekleri araştırmak üzere kamuoyuna **"Eğitim İletişimi ve Planlaması Bilimi"** olarak tanıtılan birim dalına gerek duyulmuştur (2).

Bu makale kapsamında söz konusu değişmeler irdelenmek istendiğinde; 20. Yüzyılın sonunda eğitim talep ve uygulama değişimlerine yön veren bir dizi **'makro'** düzeyde gelişmelerin yoğunlaştığı

-
- (1) MURAT BARKAN, Eğitim İletişimi ve Eğitim Sistemine Bir Katkı Olasılığı **KURGU**, Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi Sayı: 8 Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 465/211, Eskişehir 1990, ss. 403-425; DENİZ GÜLER, Eğitim İletişimi Kavramı ve Sistem Yaklaşımı Açısından Eğitim İletişimi Sürecinin İncelenmesi, **KURGU** Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi Sayı: 8 Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 465/211, Eskişehir 1990, ss. 479-489.
 - (2) YOSHIA ABE Communications Technology, **Developing Distance Education**, Papers submitted to the 14th. ICDE World Conference, 9-16. August. 1988, Oslo-Norway, pp. 9-15:

bir dönem olduğu ileri sürülebilmektedir. Bu nedenle eğitim talebi nicel ve nitel açılardan değişerek yeni bir kimlik kazanmıştır. Bu yeni kimliğin kurumlaştırdığı yapı içinde “**Eğitim İletişimi Sistem ve Modeller**”i çağdaş eğitim uygulamalarının ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Eğitim İletişimi çağdaş eğitim talebinin ‘bilgi temelli’ mikro düzeydeki özelliklerinin hemen hepsini taşımaktadır. Bu nedenle mikro düzeydeki tüm gereksinimleri karşılayabilmektedir.

Eğitim iletişiminin, makro düzeydeki gelişmeler açısından işlevleri değerlendirilmek istendiğinde şu belirlemeleri yapmak olasıdır:

- (a) **20. Yüzyıl, iletişim olanakları açısından hızlı ve yoğun gelişmelerin kaydedildiği bir çağ** olarak, eğitim iletişimine geniş iletişim teknolojileri seçenek listesi sunabilmektedir. Bu nedenle eğitim iletişimi modellerine, tekniğe dayalı uygulama zemini oluşturmaktadır.
- (b) **Hızlı ve yoğun kalkınma hamleleri** bilgiye dayalı beyin gücü yanında emeğe dayalı beden gücünün artışı da gerektirir. Bu özelliği gereği üretime katılan insan sayısının artışı yanında üretim için harcanan zamanın artışı da gerektirir. Bu durum eğitim için ayrılacak zaman ve emek olanaklarını sınırlar. Bu ise eğitim iletişimi modellerinin katkısını zorunlu kılar.
- (c) **Savaşlar ve Doğa Kaynaklı Yıkımlar** da eğitim iletişimi modellerinin katkısını; eğitim için harcanabilecek zaman ve emek gücü yanında mekan sınırlamalarını da ekleyerek zemin hazırlar. Bu mekana dayalı sınırlamalar okul binası yanında laboratuvar gibi fizik mekan olanaklarını da içermektedir.
- (d) **Büyük Çaplı Göçler** emek, zaman ve mekan olanaklarının sınırlılığı yanında yaygın ve -çok yönlü asimilasyon programlarına talep yarattıkları için eğitim iletişimi modellerinin katkısına zemin yaratırlar.
- (e) **Eğitim Sektörünün Karlı bir Ticari Yatırım Alanı Niteliği Kazanması** da eğitim iletişimi modellerinin gelişme zemini bulabilmesine olanak sağlar. Bu modeller; öncelikle talebin büyüklüğü, basım-yayım kurumlarına ek iş kapasitesi yaratma özelliği ve iletişim sistem ve teknolojileri üreten ve pazarlayan kuruluşlara yeni pazar olanakları yaratması açısından önemlidir.

Bilimsel ölçütlere dayalı analiz çalışmaları aracılığıyla ulaşılan yargıların doyurucu ve anlamlı olabilmesi bu yargıların tarihsel gelişim sürecinde kaydedilen evrimlerle olan bağıntılarının kurulabilmesine bağlıdır. Çalışmanın izleyen bölümü bu amaçla eğitim iletişiminin tarihsel süreç içinde gelişimini kaynak taraması ile elde edilebilen veriler ışığında indeleme amacına yöneliktir. Böylece 20. yüzyıldan 21. yüzyıla geçiş sürecinde eğitim iletişiminin kazandığı biçim ve üstlendiği işlevleri anlamlandırmak mümkün olacaktır.

EĞİTİM İLETİŞİMİNİN TARİHSEL GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

Eğitim süreçlerinin temel işlevlerinden biri insana, yaşamla giriştiği mücadelede gereksindiği bilgi, beceri, görgü, davranış biçimi ve benzeri destekleri sağlamaktır. Daha açık bir anlatımla: bir mücadele hedefi vardır ve insan ya bu hedefe yenik düşmemek ve dahası galip gelmek için mücadele etmektedir. İşte eğitim süreçleri insana giriştiği mücadelede amacına ulaşması için gereksindiği birikim ve yeterlik desteğini sağlamaktadır.

Ancak şurası unutulmamalıdır ki, gereksinilen bilgi herhangi bir kaynaktır. Bu kaynak yaşlı kuşaklar ya da ebeveyn olabileceği gibi herhangi bir araç, aygıt, belge ya da kurum vb. olabilir. Bir mücadele hedefi ile mücadele etkinliği içinde olmak bunun yanında gereksinilen eğitim desteğinin sağlayacak kaynağı belirlenmiş olmak soruna çözüm getirmede zayıf kalacak bir yaklaşım olacaktır. Diğer bir anlatımla eğitim etkinliğinin gerçekleşebilmesi için önemli bir öge eksik kalmıştır. **İletişim.**

Mücadele hedefi ile insan, yaşam süreç ve ortamlarından herhangi birinde iletişim kurmuşlar ve eğitim desteğine gereksinme yaratmışlardır. Ancak, bu desteği verecek olanla alacak olan arasında eğitim amaçlı iletişim ya da kısaca "**eğitim iletişimi**" kurulamadığı için bu desteğin insana sağlanması ve insanın bu mücadeleden kazançlı çıkması mümkün olamayacaktır.

Bu yaklaşım bugün geçerli olduğu gibi insanlık tarihinin hemen her kesitinde de geçerli olmuştur. Sözü edilen farklılaşmadan anlaşılması gereken şudur: Tarihin hemen her kesitinde mücadele hedefleri farklı olmuştur. Örneğin, insanın ilk mücadele hedefi '**doğa**' iken daha sonraları bu hedef insan yapısı '**kurumlar**' olabilmektedir. Mücadele hedefindeki farklılık doğal olarak bu hedefle kurulacak olan iletişim ilişkilerinde de, ileti içeriği ve iletişim yöntemi açı-

sından farklılığı kaçınılmaz kılacaktır. Bu farklılık da eğitim gereksiniminde amaç, içerik ve yöntem açısından farklılaşmayı gerektirir. Bu fark aynı zamanda eğitim iletişiminin biçim ve kaynağındaki farklılaşma ile de desteklenmiş ve tamamlanmış olacaktır. Doğaldır ki eğitim iletişimindeki yöntem ve içerik farklılığı bu amaçla yararlanılan iletişim olanaklarındaki farklılığı da tarih sürecinde gerekli kılmıştır.

Bu bakış açısıyla insanın tarihi, evrimleşme ve kültürel gelişme süreçlerine yaklaşıldığında dört evrim aşamasından sözedilebilir. Bu aşamalar;

1. Aşama : Doğanın Başatlığında İnsan
2. Aşama : Doğa ile Mücadele Eden İnsan
3. Aşama : Kurumsallaşan ve Kurumlarla Mücadele Eden İnsan
4. Aşama : Endüstrileşmenin Yarattığı Çağdaş Yaşam Koşulları ile Mücadele Eden İnsan.

Doğanın Başatlığında İnsan Dönemi

İnsanlığın evrimleşme sürecinin başlangıcı olan bu ilk basamakta, henüz kendi türünün bilincinde; özgün -ayrıcaklı- niteliklerinin farkında olan bir insan tipinden söz etmek olanaksızdır. Ancak, sözü edilen bilinçsizliğinin de onun bu özgün niteliklerinden yararlanmadığı, dahası, onun bu niteliklere sahip olmadığı anlamına gelmez (3).

Doğada yaşam mücadelesi veren ve varoluşunu geçerli kılmada başarılı olan diğer canlı türlerine oranla eksiklik olarak tanımlanabilecek bu özgün nitelikler aslında üstünlük olarak tanımlanabilecek bir diğer özelliğin kaynağı olmuştur. Bu süreç insanın sözü edilen eksikliklerinin bilincinde olması ve bunu araştırma ve eğitim yoluyla sonraki kuşaklara aktarması şeklinde üstünlüğe dönüşmüştür (4).

Bu veriler, doğal olarak bir nokta üzerinde durulmasını gerektirmektedir. Bu nokta insan davranışının kaynağını iç güdü adı verilen "bir organizmanın çevresindeki değişikliklere karşı gösterdiği

(3) V. GORDON CHILDE, *Kendini Yaratan İnsan*, Varlık Yayınevi, Çev: Filiz (Karabey) OFLUOĞLU, İstanbul, 1978, s. 30.

(4) CHILDE, a.g.k., s. 24.

otomatik tepki" (5) lerin değil daha farklı bir şeyin oluşturuyor ol-
masıdır. Öyle ki, bu farklı kaynak tarafından biçimlenip kodlanmış
davranışlar sonucunda doğal savunma araçlarına sahip olan diğer
hayvanlar birbir varoluş olanaklarını kaybederken insan yaşamını
sürdürebilmiştir. Bu kaynak, diğer canlı türlerindeki kilerden hacim,
biçim, işlev ve gelişme yoğunluğu açısından farklı olan beyindir (6).

İnsanoğlu gelişkin beyni sayesinde doğanın kaydettiği değişim-
lere uyum sağlayabilmiştir. Diğer bir anlatımla, doğa ile etkileşim-
lerinde davranışları içgüdülerle düzenlenen diğer hayvan türleri ise
doğanın gösterdiği bu değişimlere ayak uyduramamışlardır. Bunun
birincil nedeni içgüdülerin değişici özelliğe sahip olmamasında gö-
rülebilir. İçgüdülerin yapısı ve içeriği kolay değişim gösteremeyen
işleyişine göre düzenlenmiştir. Oysa insanın davranışlarını düzenle-
yen beyin için aynı şeyleri ileri sürmek mümkün değildir (7).

İçgüdüler canlının biyolojik yapısı ile organik bağıntısı olan dav-
ranış düzenleme kaynakları olarak tanımlanırlar. Beyin, içgüdüler söz-
konusu olduğu zaman, insanlarda olduğu gibi işlevsel olarak devre-
de değildir. Buradan çıkarılabilecek sonuç ise içgüdülerin, denenip
sınanarak **'öğrenilmiş'** bilgiler gibi davranışları düzenleyemediğidir.
Bu da içgüdülere dayalı davranışların değişmesinde, canlının dışında
değişen doğal koşullara dayalı olarak kısa sürede değişmemesi an-
lamına gelir. İçgüdülerin değişebilmesi için değişen doğa koşulları-
nın canlının biyolojik yapısında birtakım değişmelere neden olması
gerekir. Bu ise, **'doğal ayıklama'** olarak tanımlanır. Doğal ayıklama-
nın süre olarak çok uzun denebilecek zaman kesimlerini aldığı bili-
nen bir gerçektir. Bu sürenin uzunluğu kuşaklarla ifade edilebilir.
Ancak, doğa değişimlerinin süreleri her zaman içgüdülerin değişimi
süreci ile aynı uzunlukta olmayabilir, hatta, daha kısa sürelerde ger-
çekleştikleri söylenebilir.

Oysa insan, sözü edilen beyninin kendisine sağladığı olanaklar
sayesinde, çevresindeki değişim hızı ne olursa olsun bu değişim-
lere kolayca ayak uydurabilir. Çünkü beyin insana öğrenme olanağı
sağlar (8).

(5) CHILDE, a.g.k., s. 28.

(6) DESMOND MORRIS, **Çıplak Maymun**, Sander Yayınevi, Çev: Engin Darıca,
Üçüncü Baskı, İstanbul, 1976, s. 26.

(7) CHILDE, a.g.k., s. 12.

(8) M. ILIN & S. SEGAL, **İnsan Nasıl İnsan Oldu?**, Yeni Dünya Yayınları, Çev:
Ahmet ZEKERİYA, İstanbul, 1979, s. 17.

Bu yaklaşım doğanın başatlığında insanın önemli bir özelliğini belirtirken aslında diğer yandan da onun eğitim etkinlik ve süreçleri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu ipuçlarını daha da derinleştirip irdeleyerek bu dönemdeki eğitim etkinlikleri hakkında şunları belirtmek olasıdır:

- * Bu dönemde eğitim, öğretim ve öğrenim etkinliklerinin dayandığı temel gereksinme, insan türünün varoluş ve varkalışının sürekliliğini sağlamaktır. Daha öz bir anlatımla insan eğitim, öğretim ve öğrenim yoluyla edineceği bilgiye hayatta kalabilmek için gereksinim duymaktadır.
- * Bilginin kaynağı bu dönemde doğadır. İnsanlar, bu dönemde, yaşamlarını sürdürürebilmek için doğayı tüketmek, diğer anlatımla doğanın kendilerine sunduğu yaşam alternatifleri içinde kalmak zorunda olmuşlardır. Bu ise alanyazında 'tüketicilik' olarak tanımlanmaktadır.
- * Doğanın başatlığında insan henüz toplumsallaşma aşamasına geçmemiştir. Hatta toplumun çekirdeği olan aileyi bile henüz tam anlamıyla ve/veya öğrenimden söz edilememektedir. Diğer bir anlatımla, doğa ile amaçlı ve bilinçli mücadele henüz tam anlamıyla başlamadığı ve toplumsallaşma gerçekleşmediği için de bilginin arkadan gelen kuşaklara aktarımına gerek ve olanak doğmamıştır.
- * İnsanın bu dönemdeki fizyolojik yapısı da, beyni gibi doğa ile mücadele etmeye ve toplumsallaşmaya olanak tanıyacak kadar gelişmemiştir. Özellikle beyin yapısı daha henüz gelişim basamağının başlangıcındadır (9).
- * Doğanın başatlığında insan, doğanın sunduğu sınırlı seçenekler ile gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Yerleşilecek mesken gereksinimi, değişen iklim koşullarına göre sürekli yer değiştirmek zorunda oldukları için karşılanamamaktadır, hatta böyle bir gereksinimin varlığı bile şüphe götürür niteliktedir. Bu ise, yerleşik bir yaşamdan ve yerleşik yaşamın ürünü olan aileden sözetmeyi henüz olanaksız kılmaktadır.
- * Bilginin kaynağı doğa, öğrenci de incandır. Bu nedenle doğanın başatlığında insan döneminde eğitici ve öğreticinin doğa olduğu düşünülebilir.

- * Doğanın insana sağladığı bilgilerin önemli bir özelliği vardır. Bu özellik bilgilerin 'sınırlı' ve 'değişmez' olmalarıdır. Sınırlı ve değişmez nitelikli bilgilerin aktarımına dayalı bir eğitim sisteminin insan için ileriye götürücü ya da geliştirici olduğunu ileri sürmek olanaksız olduğundan bu dönemde gerçek anlamda bir eğitim sürecinden söz edilemez.
- * Bu dönemde gelişkin bir iletişim yapı ve yaşamından, dolayısıyla da sağlıklı bir toplumsal yapı ve yaşamından söz edilemez. Özellikle iletişim yapı ve yaşamının gelişkin bir nitelik göstermemesi de bir eğitim iletişimi tekniğinden söz edilememesinin göstergesi olmaktadır. Bu dönemde öğrenme tekniği olarak daha çok, doğa ile girilen etkileşimlerden edinilen bireysel deneyimlere dayalı bilgilerin aktarımından söz etmek doğru olacaktır. Ancak, dilin gelişmemiş olması tam anlamıyla eğitim iletişimini olanaksız kılar. Dönemin değinilen özellikleri insanların ilgilerinin doğa üzerinde yoğunlaşması ile ifade edilebilmektedir. Ancak aynı zamanda bu dönemde insanlar arasında bilincine varamadıkları ortak amaç, ortak çıkar, ortak çaba ve ortak ihtiyaçlar oluşmakta; böylece belli belirsiz bir insan olma bilinci oluşmaktadır. İnsanlar arasında henüz gelişkin bir iletişim bağı kurulmamıştır.

Doğa ile Mücadele Eden İnsan Dönemi

Doğanın başatlığında insan basamağında, doğa ile ilişkileri sürecinde yeterli bilgi yükünü edinmiş olan insan edindiği bilgi yükünün sonucu, bu bilgiyi içinde bulunduğu koşullardan duyduğu hoşnutsuzluğu gidermede kullanacaktır. Bu bilgilerin hemen tümü doğanın nasıl ve hangi ilkelere göre işlediği ve en önemlisi doğanın neyi nasıl ürettiğine ilişkindir. Doğa, insanı kendi ürettiği ile sınırlı kalmaya zorlamıştır. Ancak aynı zamanda da neyi nasıl ürettiğini insana göstererek, onu bu alanda bilgili ve görgülü kılmıştır. Bu ise insanın zihninde 'doğal ürün ve seçeneklerle' sınırlanmış, 'sınırlı gereksinimler' yanında 'yapay ürün ve seçeneklerle' geliştirilmiş 'türetilmiş gereksinimleri' de olası kılmıştır.

Ancak doğadan bilgi edinme ve edinilen bilginin pratikte uygulanması da çabuk ve kolayca olmamıştır. Doğadan edinilen bu bilgilerin uygulamaya konulabilmesi için yine doğa ile etkileşimden yola

çıkılmak gerekmiştir. Burada ise insan, deneyip yanılma ve tekrar deneme ile öğrenmeye başlamıştır (10).

* Doğa ile Mücadele Eden İnsan döneminde insanın eğitim çabısından sözedebilmek için öncelikle insanın iletişim yeteneğini geliştirmesi gerekmiştir. Bu yeteneği geliştirmenin ilk adımı ise ortak simgeler sistemi olarak tanımlanabilecek 'dil' adımı ise ortak simgeler sistemi olarak tanımlanabilecek 'dil'i geliştirmek olmuştur. Dil bu noktada insan topluluklarının sözlü iletişimini sağlamak işlevini üstlenen önemli bir iletişim aracı haline gelmiştir (11). Bu yaklaşım doğal olarak doğa ile mücadele eden insanın yaşamında dilin gelişmesi ile eşzamanlı oluşan bazı gelişmelerin olduğunu düşündürmektedir. Bu gelişmelerden ilki insanların biraraya gelerek toplum ya da toplumsal yapı adı verilen bir oluşumu gerçekleştirmeleridir.

* Toplumsallaşma çabaları ile dil ve iletişim arasındaki kavramsal ve işlevsel bağıntıya bu aşamada açıklık getirmede yarar vardır. Dil kullanarak oluşturulan iletişim ilişkileri dizgesi, hem toplumu oluşturan bir öğedir hem de toplumun bir ürünüdür. Yaşamak herşeyden önce fizyolojik gereksinmelerin karşılanmasıyla süreklilik kazanmasına bağlıdır. Bu ise ancak doğayı tanıyıp geliştirme ve doğayı değiştirme ve yönlendirme eylemleriyle mümkündür. İnsan ancak kendi gibi öteki insanlarla ilişki kurabildiği zaman doğayla olan ilişkilerini de gerçekleştirebilecek ve daha da önemlisi geliştirebilecek bir ortama kavuşur. Barınma, korunma, işbölümü, uzmanlaşma ancak insan arasındaki ilişki sonucunda sağlanabilen koşullardır. İnsanın varoluşunu gerçek kılabilmek için gerekli olan bu iki ilişki ancak bir iletişim sisteminin kurulması sayesinde sağlanabilir. Çünkü her tür ilişki, özünde bir iletişimdir (12).

Sözü edilen işlev ve özelliklere sahip olan iletişim yaklaşımında açıkça ortaya konduğu gibi insanlar sağlıklı temellere sahip toplum yapısı oluşturan önemli bir unsur olmaktadır. Böylece bilinçli ve planlı eğitim uygulamalarına giden yolda ilk adım, yani eğitim için gerekli olan iletişim kanalı kurma adımı atılmış olmaktadır (13).

(10) CHILDE, a.g.k., s. 31.

(11) CHILDE, a.g.k., s. 35.

(12) ÖZKÖK, s. 10.

(13) ÖZKÖK, s. 12.

- * Bundan sonraki aşama, iletişim adı verilen aracın kullanılması ile toplum adı verilen bütünü oluşturulması aşamasıdır. Özellikle, eğitim ve öğretim uygulamalarının gerçekleştirilebilmesi için toplum ve toplumsal yaşamın uzantı ve doğurgusu olan değerlere ve geleneklere gereksinim olduğunu bu noktada yinelemekte yarar olduğu açıktır. Toplumu oluşturma sürecinde ise ilk adım 'aile'yi oluşturmak olmuştur. Aile, bu açıdan bakıldığında, nicel ve nitel olarak toplumun bir küçük modelidir. Bu modelin ayakta kalması belirli geleneklerin ayakta kalması; ve bu geleneklerin, değerlerin davranış kalıplarının ve bilgilerin sonraki kuşaklara aktarılması ile gerçekleşebilmiştir. Bu ise iletişim adlı aracın devreye sokulması ile olabilmektedir (14).
- * Aileyi oluşturan temel birimler olarak kadın ve erkek kendi yaşamları sürecinde, kendi deneyimleri ile edindikleri, diğer bir anlatımla 'öğrendikleri' bilgileri ailenin devamı olan çocuklarına iletişimin değişik yöntem ve tekniklerini kullanarak anlatmaları gerekmiştir (15).
- * İletişimi kullanarak toplumsal yaşama geçişte ilk adımı atmış olan insanı artık yaşam etkinlikleri adına bir dizi yeni aşamalar beklemektedir. Bu aşamaların başında yerleşik yaşama geçiş önem kazanmaktadır (16). Bu aşama, eğitim iletişimi ilişkilerinin geleceğindeki önemli gelişmelerden biri olan "kurumsallaşma" açısından önemli olmuştur. Bu aşamanın yaşamı açısından taşıdığı önem ise yerleşik yaşama geçişle, toplumsal yaşamda işbölümünü ve uzmanlaşmanın aynı zaman kesitindeki gerçekleşmesi olarak kabul edilebilir. Bu basit bir rasyonalite değil, gelişmenin kendi mantığına dayalı anlamlı bir gelişmedir. İşbölümü ve uzmanlaşmaya giden yol da, işbirliği önemli bir ara süreç olarak kabul edilebilir. İnsanoğlu, toplumsallaşmanın ilk yararını bu aşamada görmüş böylece de toplumsallaşmanın ilk örneklerini işbirliği ile göstermiştir. Bu ise bir önceki dönem olan Doğanın Başatlığında İnsanın en

(14) C.W. BENDING; Eğitimde İletişim Düşüncesinin Kökenleri, Çev: Levend Kılıç, E.İ.T.İ.A. İletişim Bilimleri Fakültesi Yay. KURGU Dergisi, Sayı: 3, Ekim 1980, Eskişehir, s. 138.

(15) CHILDE, a.g.k., s. 29.

(16) MORRIS, a.g.k., s. 21.

önemli sorunu olan, yaşamını doğanın, ona sunduğu sınırlı seçeneklerden sağlama kısıtlamasından kurtulup ona başat olmasıdır (17).

- * Görüldüğü gibi toplumsallaşma aşama ve etkinlikleri artık aile bünyesi ile sınırlı kalmaksızın birçok ailenin içinde yer aldığı, gerek niteliksel gerek niceliksel açıdan gelişkin toplumsal kimlik kazanmıştır. İşbirliğinden sözedilebilen bir toplumsal yapılaşmada, işbirliğini oluşturacak ve koruyacak kural ya da yasalar da oluşturulması gerekmiştir. Tüm bu gelişmelerin birer iletişim uygulayım alanı olduğu kolayca çıkarsanabilecek bir sonuçtur.
- * Toplumsallaşmanın, diğer bir yaklaşımla işbirliği, işbölümü, uzmanlaşma ve yerleşik yaşama geçmenin eğitim iletişimi etkinliklerine etkisinin bu aşamadaki önem ve işlevinin bu noktada biraz daha açılanmasında yarar vardır. Doğa ile Mücadele Eden İnsan toplumsallaştığı oranda eğitim iletişimine daha işlevsel olarak gereksinim duymaya başlamıştır. Arkadan gelen kuşaklara yaşam mücadelesi sürecinde kazandığı, deneyime dayalı bilgileri aktarmak iletişimle sağlanan birinci yarıdır. Ancak, bir yandan da arkadan gelen kuşaklara toplumsal yaşamın, kendilerince oluşturulan temellerini, kural, yasa ve geleneklerini de aktarmak gerekmiştir (18). Böylece eğitim iletişiminin insanlık tarihi boyunca biçimsel olarak değişen ancak temel prensip olarak değişmeyen temelleri bu dönemde atılmış olmaktadır.

Bunlar;

- i) Pratik amaçlı eğitim
- ii) Sosyal amaçlı eğitim

- * Ancak tüm bu gelişmelere karşın Doğa ile Mücadele Eden İnsanın dönemi tamamlayacak gelişmeleri henüz gösteremediği doğa ile mücadelesinden tam anlamıyla bir yengiyile çıktığı söylenemez. Çünkü insan henüz gerek toplumsallaşmayı, işbirliğini, işbölümünü ve uzmanlaşmayı, gerek pratik ve toplumsal amaçlı eğitimi iletişimin doğasının kendine sunduğu

(17) MORRIS, a.g.k., s. 42.

(18) CHILDE, a.g.k., s. 37.

sınırlı seçeneklerden en fazla yararı sağlayacak; diğer bir anlatımla doğayı en fazla faydayı sağlayacak şekilde **'tüketmeyi'** sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiş durumdadır. Bu özelliğin ise insanın daha henüz doğanın başatlığında olması demek olduğu açıktır. İnsanın doğa ile mücadeleden yengi ile çıkması için tüketicilikten çıkıp doğayı 'üretme'ye geçmesi gerekmektedir.

- * Bu dönemin eğitim iletişimi uygulamalarının temelinin **'Sözlü (ya da konuşmaya, sese dayalı)'** iletişim tekniğinin oluşturulması önemli bir özelliktir. Bu teknik günümüz yaşamında **'öğüt'** olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında günlük mücadele etkinliklerinin resimleştirilip duvara yansıtılması ile kurulan iletişimin de önemli eğitsel işlevleri olduğu düşünülebilir.
- * Bu dönemin eğiletişimi etkinliklerinin temelini **"eğitim iletişiminin yöntemlerini öğrenmek için öğretim"** olarak görmek gerekir. Sonraki kuşaklara daha yetkin ve etkili bir eğitim desteği verebilmenin en önemli gereklerinden birinin **"kalıcı eğitsel ileti"** oluşturmak olduğu düşünüldüğünde, sözü edilen mağara duvarlarında ölümsüzleşen görsel iletilerin ne denli önemli olduğu çıkarsanabilecektir (19).

Bu gelişmeye koşut ve eşzamanlı olarak insanın fizyolojik yapısında da önemli değişimler kaydedilmiştir. Bu gelişmelerin özellikle bedeninin konumu ile ilgili olanı, eğitim iletişimi ile edinilen bilginin en işlevsel olarak yararlanmaya olanak sağlayacak duruma gelmesi önemlidir. Çünkü ancak bu bedensel değişim ve uzuvların daha işlevsel kullanım olanağının kazanılması sonucunda edinilen bilginin işe yarar hale gelmesi sözkonusu olabilmektedir (20). Bu gelişme bir sonraki aşamada insanın doğaya kesin başatlığının sağlanmasında önemli bir ilerleme olan doğanın üretiminde daha işlevsel olacaktır. Tarımsal hayata geçiş olarak da adlandırılan bu gelişmede insanın sözü edilen uzuvlarını ve gelişkin beynini daha sık ve yoğun olarak kullanması gerekecektir. İletişimin bir uygulama alanı olarak eğitim iletişimi çabaları da bu aşamada bilinçli olarak kurulmaktadır. Artık doğa insanların doğrudan ilgi merkezi olmaktan bu aşamada çıkmıştır denebilir. Ancak henüz doğaya tam başatlık da sağlanamamıştır.

(19) CHILDE, a.g.k., s. 35.

(20) a.g.k.

Kurumsallaşan ve Kurumlarla Mücadele Eden İnsan Dönemi

Bu dönemdeki eğitim iletişimi etkinliklerinden söz ederken önemli bir dönüm noktasını vurgulamakta yarar vardır. Bu gelişim ateşin bulunmasıdır (21).

Bu gelişme bir açıdan geleceğin endüstri toplumlarının simgesi ve başlangıç işareti olan buhar makinesine güç veren bir fiziksel olay olması açısından önemlidir. Bu gelişme, ateşin bulunuşunun pratik işlevini vurgulamaktadır. Bu buluş bir diğer işleve daha sahiptir. Ateş, bilginin ve eğitimin simgesi ve bu nedenle de önemli bir mitolojik öge olarak geleceğin insanının yaşamında yer alacaktır. Özellikle Yunan mitolojisi içindeki yer ve işlevi bu aşamada, çalışmanın amacına hizmet etmesi nedeniyle üzerinde durulmaya değerdir.

Ateşin bulunuşu insanlık tarihi ve evrim süresinin aşamaları içinde önemli bir devrimin başlangıcını belirtmektedir. Bu devrim insanın, doğanın başatlığından kurtulup doğaya başat olmasıdır. İnsanın bu devrimi gerçekleştirirken en önemli dayanağı bilgiyi edinme ve kullanma becerisini göstermesidir. Bu gelişme mitolojide, bilgi ateşinin tanrılara özgü ve yalnızca tanrıların yararlanmasına açık bir kaynak olarak Olimpos'taki tapınakta alıkonduğu ve daha sonra yarı tanrısal bir varlık olan Prometheus'un bu bilgi ateşini Olimpos tapınağından çalarak insanlara verip, onların yararlanmasına açması ile simgeleştirilir. Bu bilgi ateşi özellikle demir işleme sanatının inceliklerine ilişkin bilgileri içermektedir.

Bu veriler eğitim tarihi açısından irdelendiği ve çözümlendiğinde şu sonuçlara ulaşmak olasıdır:

- * Bilgi ateşinin tanrıların tapınağında tutsak edilmesi, diğer bir anlatımla tanrıların tekelinde olması ile insanlığın, doğanın başatlığında oldukları dönemin çağrıştırılmak istendiği düşünülebilir. Olimpos bu mitte insanüstü güçlerle donatılmış ve bu nedenle de insanı başatlığında tutan doğayı simgelemektedir. Olimpostaki tanrıların '**yeraltı tanrısı**', '**deniz tanrısı**' veya '**rüzgarlar tanrısı**' vb. olarak adlandırılması bu savı desteklemektedir.

Bu özelliklerin tanrısal özellikler olarak tanımlanması, yani insanüstü güçler olarak görülmesi de insanın bilgidен yoksunluğu nedeniyledir. Bilimsel çalışmaların da ortaya koyduğu gibi insanoğlunun gözlediği ancak nedenini açıkça çözemediği ve gerçekleştirilmesi gücünü aşan olaylara tanrısal bir özellik ve değer atfetme davranışı vardır. İşte bu eğilim burada da kendini göstermiştir.

* Prometheus'un yarı tanrı yarı insan niteliğine sahip olmasının da bu noktada önemli ve işlevsel olduğu düşünülebilir. Bu kişilik özelliği insanlığın doğanın başatlığından kurtulup doğaya başat olma ve geçişim dönemini simgelediği ileri sürülebilir. Zaten Prometheus'un kişiliğinin devrimci bir kişilik özelliği taşıdığı mitolojide de açıkça vurgulanmaktadır. Prometheus devrimi simgelemektedir.

Bu kişiliğın Olimpostan tanrısal bilgi ateşini çalıp insanlara vermesi ile de devrim başlamış olmaktadır. Bu devrim insanın doğaya egemen olmasıdır.

* Tanrısal bilgi ateşinin içerdiği bilginin özellikle demir işlemeciliği sanatına ilişkin olmasının ise ayrı bir önem ve işlevi olduğu ileri sürülebilir. Bu ateşin içerdiği bilgi, birçok insanlık tarihi araştırması ve yazarlarının da üzerinde ortaklaştığı gibi, insanın doğaya başat olma devrimini gerçekleştirirken metali işlemeyi öğrenmesine yardımcı olmuştur. Doğaya başat olan insan dönemi insanın metali işlemeyi ve kullanmayı becermesi ile başlar.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse bu mit, insanın demiri işlemeyi öğrenmesine yarayan bilgiyi elde ettiğini ve böylece doğaya başat olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

Bu bilginin ve gelişmenin başka bir bilginin değil de özellikle demirin (ya da metalin) işlenmesine ilişkin bilginin elde edilmesi ile gerçekleştirilebilmesi ise bir başka açıdan önem taşımaktadır. Bu bilgi uygulamıbilimsel (teknolojik) ve endüstriyel gelişme için gereksinilen bilgidir. Bu özellik insanın doğaya başat olmasında uygulamıbilimsel bilginin özellikle gereksinildiğini çağrıştırması açısından önemlidir. Özet bir anlatımla; insan doğaya başat olurken uygulamıbilimsel bilgiyi -ilkel düzeyde de olsa- kullanmıştır demek olasıdır. Ancak uygulamıbilim ve gereksinilen bilginin ilkel düzeyde olması bu gelişmenin, devriminin başlamasını engellemiştir çün-

kü, insan, en gelişkin uygulamıbilimsel (teknolojik) bilgiyi ancak yirminci yüzyılda kullanabilmiştir (22).

Uygulamıbilimin insan yaşamına girmesi onun yaşamında köklü değişikliklerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu değişikliklerden en başta geleni giderek ayrımlaşan işbölümünün insan yaşamında hakim olmaya başlamasıdır. İşbölümü öz olarak insanların biraraya gelmesi ile oluşan toplumların varoluşlarını gerçek kılmak için öncelikle üretim eylemlerinin sürekli kılınması ilkesine dayanır. Toplumun ve insanın gerek doğal gerek türetilmiş gereksinimlerinin karşılanabilmesinin öncelikli koşulu sağlıklı bir işbölümü oluşturmaktır. Ancak özellikle toplumsal gereksinimlerin karşılanması sözkonusu olduğunda bireylerin teker teker yürüttükleri üretim eylemleri yeterli olamamaktadır. Toplumsal gereksinimlerin nicel olarak büyüklüğü bireylerin tüm gereksinimlerini kendi üretim olanakları ile karşılamalarını olanaksızlaştırır. Bu nedenle de her bireyin, toplumun bir gereksinimini karşılamak için, ancak bunu da yüksek üretim kapasitesi ve verimlilikle gerçekleştirebilmesi gereklidir. Bu işleyişe göre her bireyin toplumsal gereksinimlerinin ayrı bir bölümünü karşılamayı kendine (ya da görev) edinmesi gerekmiştir. Bu gelişme işbölümü olarak başlamış ancak sonraları işbölümünün bir ileri aşaması olan uzmanlaşmaya dönüşmüştür.

İşbölümü ve uzmanlaşma önce toplumsal ve sonra da bireysel gereksinimlerin daha yeterli olarak karşılanmasını sağlamış ve gerek bireysel gerek toplumsal düzeyde birtakım yeni gelişmeleri gündülemiş veya gerçekleştirmiştir (23). Bu gelişmelerden bir tanesi toplumsal yapıya yeni bir işlev ve tanım kazandırmış olmasıdır. Doğa ile mücadele eden ancak kesin yengiyeye ulaşamamış olan insan döneminde toplum, belirli bir amaç etrafında belirli temel kurallar altında toplanmış insanlar bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Oysa ki, doğayı denetim altına alan insanın oluşturduğu toplum, işlevsel birimlerin biraraya gelmesi ile oluşmuş bir 'sistem' niteliğine kavuşmuştur. Bu nitel değişim işbölümü ve uzmanlaşma ile gerçekleşmiş ve desteklenmiştir. İşbölümü ve uzmanlaşma, zamanla nitel ve nicel gelişmeler göstermiş ve kurumları oluşturmuştur. Diğer bir anlatımla, toplumun oluşumu artık aralarında, uzmanlık alanında işbölümünü gerçekleştirmiş bireylerin, işlevsel bir bütün oluşturup;

(22) a.g.g., s. 71.

(23) a.g.g., s. 111.

dizgeli çalışmaları yanında belirli bir uzmanlık dalında işbölümünü gerçekleştirmiş; küçük insan gruplarının işlevsel bütünlüğü ile oluşturulan dizge işleyişi ile sağlanmaktadır. İşte kendi uzmanlık dallarında işbölümü gerçekleştirmiş küçük insan grupları, 'kurumlar' olarak tanımlanabilmektedir.

- * İnsanların oluşturduğu her toplulukta olduğu gibi kurumların da kuruluş ve işleyiş amaçlarına en yakın ulaşım olanağını sağlayacak kural, yasa ve gelenekleri vardır. Kurumsallaşan insan dönemi insanın değinilen kurumları; değişik amaç ve işlevleri gerçekleştirebilecek yapıyı oluşturup işletme ve bu işleyişi düzenli ve sürekli kılacak kural, yasa ve gelenekleri geliştirme etkinliklerini içerir (24).

Bu dönemin insanı artık genel toplumsal hedeflere ulaşmak ya da hizmet etmek için ailenin yanında ve hatta dışında bir takım görev, yetki ve işlevlerle donatılmaya başlamıştır. Bunlar üyesi oldukları kurumlarca belirlenmektedir. Bir üretim etkinliği sürecinde ürünün üretilmesi için çalışan kurumlar yanında bu ürünü pazarlayan; elde edilen geliri paylaştıran; ürünü ve toplumsal çıkarları koruyan kurumlar doğmuş ve gelişmiştir (25).

Bu gelişmeler beraberlerinde bir sosyal iradeyi diğer bir anlamıyla 'yönetim' işlevini üstlenecek kurumları gerektirmiştir. Özellikle M.Ö. 6000 ve 3000 yılları arasında değinilen gelişmeler artık tüm özellikleri ile bugünkü kentlerin bir az gelişmiş örneği olan kent ve kentsel yaşamı doğurmuştur.

Kurumsallaşan insan döneminde insanlar artık kurumların birer birimi haline gelmişlerdir. İnsanlararası iletişim artık doğrudan değil; ilişkileri düzenleyen kurumlar aracılığıyla ve dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Bu dönemde insanlar bu ilişkileri kurmak amacıyla ilgilerini kurumlara ve kurumlar arası ilişkilere yöneltmişlerdir denebilir.

Kurumsallaşan insan döneminin eğitim etkinliklerine bakıldığında ise şu özellikler gözlenebilir:

- * Kurumsallaşan insan döneminde doğaya başat hale gelen insan öncelikle doğadan edindiği bilgileri kendi gereksinimle-

(24) a.g.g., s. 132.

(25) a.g.g., s. 157.

rini karşılamak için kullanmaya yönelmiş ve bunun yollarını araştırıp öğrenmiştir (26). Bu öğrenim çabası pratik yaşam bilgilerini edinme eğiliminden doğmuş, sonunda da geleceğin endüstrileşme etkinliklerinin temeli olmuştur. Bu bilgilerin toplumsal işbölümü çabaları ile bütünleştirilmesi ile endüstrileşme atılımlarının ilk adımı atılmış olmaktadır. Sözü edilen işbölümü ya da işbirliği toplumun çekirdeği olarak kabul edilen aile içinde bile etkili olup uygulanır hale gelmiş hatta bu gelişme yönünde bir zorunluluk doğmuştur denebilir (27). Bu bilgiler ve eğitim düzeni içerik, yöntem ve amaçlar açısından birbaşka yaklaşımla **"meslek"** eğitimi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde gerek kentsel yaşama geçiş gerek toplumu yönetimi gibi öğelerin de insan yaşamında önemli yerler almasıyla eğitim uygulamaları bir başka kimlik daha kazanmıştır. Bu ise bir eğitim süreci olarak toplumsallaşmanın bir boyutu olan **"kurumsallaşma"**dır. Hatırlanacağı gibi kurumsallaşma eğitimi öncelikle mesleki alanda uygulanmıştır. Ancak yerleşik yaşamın gelişkin örnekleri olan **"kentleşme"** ya da **"devletleşme"** ve **"uluslaşma"** ile eğitim, toplumsal yaşamda kaydedilen gelişmelere koşut olarak kurumsallaşmanın kaydettiği gelişmelerden biri olmuştur (28).

Sözü edilen kurumsallaşma aşamasında gösterilen eğitim etkinlikleri de bu gelişmelere koşut olarak değişme kaydetmiştir. Bu etkinliklerin özünü toplumsallaşma etkinliklerinin başlangıcında saptanan ilke ve tekniklerde görmek olasıdır. Daha açık bir anlatımla, eğitim süreçlerinde aktarılan bilgilerin işlevi aileyi ayakta tutup sürekliliğini sağlama amacıyla başlamış; daha sonra grupların, kentsel yapı ve yaşamın, en son olarak da devlet yapı ve kurumlarının ayakta kalmasını, sürekliliğinin sağlanmasına yararlı olmak olmuştur. Ayrıca bu süreçlerde aktarılan bilgi dizgeleri önceleri aile terbiyesi, sonra gelenek ve görenekler, devletleşme aşamasında düşüncüler ve yasalar niteliğini kazanmıştır.

Özellikle kentsel toplumsallaşma ve devletleşme aşamalarında eğitim etkinliklerinde, üzerinde önemle durulması gereken bir geliş-

(26) a.g.k.

(27) a.g.k.

(28) *Encyclopedia Britannica*; History of Education, Encyclopedia Britannica, Inc., Vol: 7, USA, 1970, s. 983.

me daha kaydedilmiştir. Bu gelişme, kurumların, insanın toplumsal yaşamında görülmeye başlanması ve etkin hale gelmesi ile eşzamanlı hatta onun doğurgusudur. Bu gelişme, eğitimin resmi olmayan kaynakların denetiminden ve yürütülmesinden çıkarılıp devlet denetim ve yürütmesi altında bu hizmeti yürüten ve "okul" olarak tanımlanan kurumların düzenleme ve yürütmesine verilmesidir. Kurumsallaşan insan döneminde, yaşamının her evresinde olduğu gibi eğitim etkinlikleri de artık kurum işlevleri arasında sayılmaktadır.

Okul adı verilen kurumların resmi nitelikli birer oluşum olarak belirmesi ve devletin düşüncesini yaygınlaştırmakla görevli hale gelmeleri bu noktada bir konuyu tartışma gündemine getirmektedir. Bu konu, devletin niteliğidir. Bu konu, eğitim ve öğretim kurumları aracılığıyla devletin belli düşüncüleri etrafında insanları birleştirmesi nedeniyle önemlidir. "**Devletin düşüncesünün temeli nedir?**" sorusu bu açıdan önem kazanmaktadır.

Devletleşme ve bunun uzantısı olan uluslaşmanın insanların nicel olarak büyük ortaklaşmalar kurmalarını ifade eden toplumsallaşma boyutlarıdır. Ancak, insanları toplumsallaşma boyutunda biraraya getirmek için belirli bir güdüleyici güce gereksinim vardır. Bu gücün, tek tek bireylerin ya da grupların sahip olamayacağı kadar üstün yaptırım ve etki gücüne sahip olması gerekliliği kaçınılmazdır. Bu nedenle ulustan ve özellikle devletten söz ederken öncelikle değinilen yaptırım gücüne sahip bir iradeden sözedildiği açıktır. Bu güç, kurumsallaşan insan döneminde tanrısal nitelik ve güçlere sahip krallar ya da kabile reisleri vb. tarafından temsil edilmiştir.

İnançlar bir korkunun, bu dönemlerde insanlar üzerinde önemli bir biraraya getirici -diğer anlatımla toplumsallaştırıcı- etki yarattığı bilinen bir gerçektir (29). Bu nedenle bu dönemin eğitim ve öğretim kurumları öncelikli olarak devletin ve kurumlarının etki gücünü ve düşüncesünün yaygınlaştırmaya yönelik olarak işlevlere yüklenmişlerdir.

Aslında kurumsallaşan insan döneminde devlet, toplumsal yaşam içinde oluşmaya başlayan birtakım gelişmelere koşturarak önemli bir gereksinimi karşılamaktadır. Bu gereksinim, toplumun giderek ayrıntılaşan uzmanlık etkinliklerini ve işbölümü içinde, birbirinden ayrılan toplumsal birimler arasında, yasaların iletişim özel-

(29) A.g.k., s. 132.

liğine dayalı iletişim gereksinimidir. İleride daha ayrıntılı olarak değinileceği gibi, aşırı ayrıntılı işbölümü ve uzmanlaşma, toplumu oluşturan birey ve birimlerin ilgi alanlarını birbirinden ok farklı kılması nedeniyle, toplumu ayakta tutan iletişim ilişkilerinin zayıflamasına giderek ortadan kalkmasına neden olmuştur. Toplumsal bütünlüğün temeli olan iletişimin ortadan kalkması ise toplumu oluşturan birim ve bireylerin dışında bir toplumsal varlığın birbirinden kopan birimler arasında çözülen iletişim bağlarını yeniden kurması ya da ayakta tutması gerekir. Bunu gerçekleştirecek olan toplumsal varlığın başarıya ulaşabilmesi için ise belirli bir yaptırım gücüne sahip olması vazgeçilmeyecek bir gerekliliktir.

İşte tartışılan devlet, kurumsallaşan, toplumsal yaşam içinde bir anlamda bu iletişim kurumu olma görev ve işlevini üstlenmiştir denebilir. Devlet bu işlevi ve görevi üstlenirken dinsel inançları ve eğitim, öğretim etkinliklerini birer iletişim aracı -ya da kanalı- olarak devreye sokmuştur.

Bu nedenle Kurumsallaşan İnsan dönemindeki eğitim etkinliklerinin bir bölümü dinsel nitelikli devletin kurduğu okullarda yürütülmüştür.

- * Eğitim etkinliklerinin Kurumsallaşan İnsan dönemindeki okullar aracılığıyla yürütülüyor olması eğitim iletişimi alanında yeni bir gelişmeyi göstermektedir. Bu gelişme “yazı”nın kurumsallaşan bir iletişim aracı olarak kullanımının ve ‘öğrenimi’nin birer devlet kurumu olarak okulların tekelindeki eğitim iletişimi aracı olarak değerlendirilmesidir. Bir diğer anlatımla yazı, bu kurumlar aracılığıyla bir ‘resmi iletişim kanalı’ niteliği kazanmıştır. Okullarda uygulanan eğitimin ilk adımı yazıyı öğrenmek olmuştur (30).

Yazma ve okuma öğrenimi devletin niteliğiyle bağlantılı ve ideolojisine koşut olarak dinsel nitelikli ancak devlet tekelinde bir eğitim iletişimi etkinliği olarak değerlendirilmiştir. Kısaca yazma ve okuma henüz ‘yaygın kullanıma açık’ değildir. Bu özellik yazma ve okumayı beceren kişilere bir din adamı ve aynı zamanda da bir devlet adamı olma şansını tanımıştır (31). Bu özellik aslında ‘yazının ile-

(30) a.g.g., s. 189.

(31) KORKMAZ ALEMDAR; *Haberleşme Tarihi*, Ankara, İ.T.İ. Akademisi Yay., Ankara, 1980, s. 5.

tiyi kalıcı kılma'sı bir diğer anlatımla da iletiyi **'ölümsüzleştirme'**sin-den kaynaklanmıştır (32). Yazı yazma ve okuma kişiye bir tür doğa üstü güçlere sahip olma özelliği sağlamıştır. Bu ise herkesin okuyup yazamamasına karşın yazıcının bu yeteneğe sahip olmasına ve yazının doğa üstü niteliğe sahip bir araç olarak görülmesine bağlamak olasıdır.

Bu saptamalardan Kurumsallaşan İnsan döneminin okullaşan eğitim etkinliklerinin ilk adımı, yukarıda sözü edilen iletişim kanalını açmaya, okuma ve yazma öğrenmeye yönelik olduğu anlaşılabilir. Bu aşama aslında, çağdaş eğitim etkinliklerinin ilk adımı olan ileti ya da bilginin kalıcılığının sağlanmasını prensip edinmesi nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir.

Yazıcı okullarının eğitim etkinlik ve yöntemleri üzerinde de bu noktada durmakta yarar vardır. Yazı yazma ve öğretimin yöntemi ise yine usta çırak ilişkisi içinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (33).

Kurumsallaşan İnsan döneminin yazıcı okulları, yalnızca rahip ya da memur olacak erkek çocukları için kurulmuş kurumlardır (34). Bu da yazı yazma ve öğrenme etkinliğinin dinsel nitelikli devletin tekelinde olmasının da bir göstergesidir.

Bu okullarda uygulanan eğitim ve öğretim yöntemlerinin temel prensibi bir taş parçasına yazılmış yazıyı, zambak ve mangal kömüründen yapılan mürekkep kullanarak kireçtaşı parçalarına kopya etmektir. Okullardaki erkeklerin yaşı büyüdükçe, bütün belgeleri papirüs sayfalarına kopya ederler ve daha öncekiler gibi, onları da yüksek sesle ve makamla okurlardı. Görülen şu ki, Mısırlı çocuk kendi kitabını başkalarından kopya ederek yapar ve bunları ezberlerdi. Böylece bir eğitsel iletişim ve yöntem kavramı kurulmuştu.

Tüm bu anlatılanlardan çıkarılabilecek sonuç olarak Kurumsallaşan İnsan döneminde, eğitim etkinlikleri adına kaydedilen gelişmeler şöyle sıralanabilir:

- * Kurumsallaşan İnsan döneminde, toplumsal alanda yaşanan gelişmelere koşut olarak etkinlikleri, okul adı verilen fiziksel mekanla sınırlı bir iletişim içinde kurumsallaştırılmıştır.

(32) CHILDE, s. 189.

(33) BENDING, s. 138.

(34) a.g.k.

- * Bu eğitim iletişimi ortamında henüz eğitim uygulamalarının ilk adımı olan okuma-yazma öğretilmektedir. Bu etkinlik, eğitim etkinlikleri için gerekli olan iki gereksinimi karşılamaktadır. Bunlar:
 - i. Yazının öğretim ve öğrenimi ile eğitsel nitelikli iletiye, değişmeden kalıcılık olanağı tanınmıştır. Böylece bilginin değişip bozulmadan kuşaktan kuşağa aktarımı mümkün olabilmektedir.
 - ii. **"Etkili eğitsel iletişim"** için kalıcı eğitsel ileti mutlak bir gereksinimdir. Eğitsel iletinin kalıcılığı ile etkisinin kalıcılığı ile doğru orantılı olarak artar ya da azalır. O halde, yazılı eğitsel iletinin kalıcılığı ile iletinin etkisinin kalıcılığı doğru orantılıdır.
- * Kurumsallaşan insan dönemi devletin, eğitimin insanları etkilemedeki gücünü kavramış olmasından ötürü, eğitim etkinliklerine elattığı ve bu etkinlikleri düzenlemeyi tekeline aldığı dönemdir. Bu davranış, dinsel devletin eğitim alanında da dinsel içerikli eğitim programlarını ön planda tutması sonucunu doğurmuştur. Yazıcılık okullarında okuyanların birer din ve aynı zamanda da devlet adamı olmaları bu savı destekleyen temel göstergelerdir.
- * Bu dönemin eğitim etkinliklerinin bir diğer alanında pratik yaşam bilgilerinin eğitiminde de toplumsal yaşamda görülen kurumsallaşma eğilimine koşut gelişmeler görülür. Bir sonraki dönemde temel karakteristik olan teknolojik gelişme ve endüstrileşmenin ilk temel adımı bu dönemde atılır. Ancak bu alandaki bilgi ve verilerin yazı kullanılarak kalıcılığının sağlandığı ulaşılabilen kaynaklar ışığında ileri sürülebilir. Daha- sı teknoloji ile ilgili bilgilerin öğretimi için, fiziksel mekanla sınırlı ve herhangi bir özek (merkez) tarafından programlanmış bir okuldan da sözedilemez. Bu alandaki eğitim, sözlü iletişim kanalıyla kuşaktan kuşağa aktarılan, gözlemler ile desteklenen ve deneme-yanılma yolu ile sahip olunan bilgilere dayalıdır.
- * Bu öğrenimin okul-içi **'örgün'** eğitim etkinliklerinin, program temelini yazı öğretmeye yönelik olması yanında bir başka özelliği de yaygın bir eğitim talebini karşılamak amacıyla yapılmış olmamasıdır.

Ancak kurumsallaşma döneminin bu ilk aşamalarında, bu döneme kadar olduğu gibi insanın yaşamında olagelen her gelişmenin tekelinde yatan prensip öncelikle insan yaşamını iyiye götürücü olmakta, onun yararlanmasına, mutluluğuna hizmet etmektedir. Bu temel prensip doğrultusunda, kurumsallaşma etkinlikleri de başlangıçta insan yaşamında sorunları en aza indirmiş ve onun daha az mücadeleli, daha rahat ve daha mutlu olmasına hizmet etmiştir. Ancak kurumsallasan insan döneminin ikinci yarısı olarak tanımlanabilecek kesitinde kurumsallaşma etkinliği ve dolayısıyla da kurumlar insana katkıda bulunmayı bir kenara bırakıp öncelikle kendi yararlarına, kurumlardan yararlananların gereksinmelerinin önüne çıkarmaya başlamıştır.

Sözü edilen değişim öncelikle sosyal iradeyi temsil eden yönetimin işleyiş prensiplerinde görülmüştür. Yönetim kurumunun işlevi başlangıçta halkı bir arada, bir bütün olarak tutmaktır. Ancak sözü edilen dönemden başlayarak yönetimin temel prensibi halkı kendi çıkarlarına hizmet etmek için çalıştırmaya daha fazla ağırlık verir olmuştur. Bu anlamda kurumların ve bu kurumların en gelişmiş olan devletin, toplumun dışında ve üstünde bir kurum olması ile son hadine ulaşmıştır (35).

Sözü edilen kurumlar başlangıçta toplumun varoluş ve varkalışı için önemli bir işlevi, iletişim kurumu olma işlevini üstlenmişlerken, şimdi toplumun yararına kurdukları iletişim ağını kendi varkalışlarını sürekli kılmak için değerlendirir hale gelmişlerdir. Bu kurumlar -başta devlet olmak üzere- söz konusu özellikleri gereği toplum yaşamı içinde önemli ve saygın bir yere sahip olmuşlardır. Ancak yönetim işlevini üstlenen bu kurumlar aynı zaman sürecinde toplum içindeki iletişim bağlarını kurma ve ayakta tutup işletme tekelini de ellerinde toplamış oluyorlardı. Böylelikle de toplumun yaşam ilişkilerini denetleme ve yönlendirme olanağını elde etmiş oluyorlardı.

Yoğun uzmanlaşma toplumu oluşturan bireylerin ilgi alanlarının giderek daralması, yeni yetişen kuşakların bu daralmış ilgi alanlarının dışında kalmasını zorunlu kılmıştır. Bu ise toplumun karşılaştığı iletişim kopukluğu kaynaklı sorunların ardına bir yenisini eklemiştir. Toplumsal iletişimin kopuşu geleceğin toplumu olan genç kuşaklarla iletişimin de kopuşudur. Bu ise toplumsal çözülmenin ge-

(35) CHILDE, s. 156.

lecekteki tarih açısından da geçerliliğini ve bu tehlikenin daha da belirginleşmesi demektir.

Bu noktada yönetim yine tehlikenin bilincine varmış ve bu tehlikeyi gidermenin kendisinin toplum üzerindeki etkisini daha da güçlendireceğinin farkına varmıştır. Bu etki gücü hem toplumda doğen gereksinmeyi karşılıyor ve bu nedenle de saygınlık kazanıyor olmasına hem de toplumun önemli bir kesitini daha etkisi altına alıyor olmasına bağlamak olasıdır. Bu noktada yönetimin gereksindiği destek yine bu ağa damgalarını vuran kurumlardan gelmiştir. Daha önceleri yaşam içinde resmiyetten uzak bir süreç olarak işleyen eğitim süreci artık yönetimin destek ve denetimi altında yapay bir süreçtir. Eğitim süreç ve uygulamalarının devletin tekeli hatta denetimi altında tutulmasının ve bu nedenle devletin düşüncüsel çabasını yürüttüğü araç, kurum ve hepsinden nöemlisi bir medya olması prensibinin tarih sürecindeki temeli de atılmış olmaktadır.

Bu yönetim işleyiş prensibinin temelinde ise şu basamaklar yatmaktadır;

- * Toplumunu oluşturan bireyler hemen her yaş kategorisinde ayrı ayrı düzenlenmiş programlar doğrultusunda ve sınıf adı verilen ortamlarda kümelenmişlerdir.
- * Bu ortam aynı zamanda onların kurumla olan ilişkileri sürecinde ailesinin etkisini hemen hemen sıfıra indirgemektedir.
- * Sınıf duvarları onların yaşamla olan ilişkilerini de eğitim sürecinde en aza indirgemelerine neden olmaktadır.
- * Dış dünya ile tüm ilişkileri koparılmış olan toplumsal birey adayı artık bu çatı altında kendilerine sunulan ideolojinin yönlendirmesine tümüyle açıktır.
- * Bu kanal açıldıktan sonra da zihinlere işlenen yapı ve davranış kalıpları, istenen biçimlerde aktarılabilirlerdir.

Bu süreç, bireyin en fazla bilgi gereksinmesi duyduğu çocukluk dönemlerinden başlayarak en yetişkin ve en verimli dönemlerine kadar süregelmekte ve tek tip kafa yapısına sahip bir toplum birimi olarak bu kurumlardan ayrılmaktadır.

Okul adı verilen bu kurumların sahip olduğu etkilme gücü aracılığıyla topluma yeni katılan bireylere yönetim ve onun uzantısı olan devletin gerekliliğinin kabul ettirilmesi; bunun yanında ona itaatın kaçınılmaz bir gereklilik olduğu bilinci kolayca aktarılabilmiştir.

Eğitim ve ęđretimin bütünlüştürücü ve uyumlulaştırıcı etkisi toplum geneline yęneltildiđinde bir başka gelişme oluşmaya başlamıştır. Bu gereksinim, bu dönem içinde henüz, daha çok yęnetilenin duyduğu bir gereksinimdir.

19. yüzyıl başları toplumlar genelinde yęnetim kademeleri, devlet ve kurumlarına toplumsal etkilerin başladığı dönemler olmuştur. Bu tepkiler hem dūřünsel hem de eylemsel düzeyde gerçekleşmiştir. Bu tepkiler giderek çatışma düzeyine ve geniş kitlelerin desteğini gęrmeye başlamıştır. Toplumları oluşturan katmanlar arasında gözlemlenen bu devinim sonuçta toplumsal dūzenin oluşturulmasına ve kabul ettirilmesine yarayan toplumsal dūzenleme ve eğitim anlayışının işleyişi ve kurumlarını da kapsayan bir değişim süreci içine girmiştir. Bu değişim baskıcı devlet anlayışının yerini toplumsal devlet anlayış ve uygulamalarına bırakması olarak tanımlanabilir (36). Bu değişim ve gelişmeler sonuçta devletin denetimi ve tekelinde bulunan eğitim kurumları artık yalnızca yęnetimin hizmetinde birer kurum olmaktan ıkırmış, tüm toplumun hizmetinde kurumlar haline gelmiştir. Aslında bir yönü ile bu toplumsal gelişmeler toplumun yęnetimini üstlenen kurumların etki alanlarını daha geniş kitlelere yayma olanağını sağlamıştır.

Kurumlarla Mücadele Eden İnsan döneminde eğitim iletişimi adına bir gelişmeden bu aşamada sözetmekte yarar vardır. Bu da baskı makinasının bulunuşudur. Bu gelişmenin temel yararı eğitsel iletişinin -diğer bir deyişle bilginin- geniş kitlelerin yararına sunulması olmuştur (37).

Bu saptamadan da anlaşılacağı gibi baskı teknolojisinin eğitim iletişimine yaptığı ilk etki, sınıfların büyümesi ve eğitimden yararlanan insan sayısının artması olmuştur. Diğer bir anlatımla katkı "nicel" olmuştur. Faydalanılabilen 'paketli ileti sayısı' arttığı oranda

(36) METİN KAZANCI, *Halkla İlişkiler Açısından Yęnetim ve Yęnetilenler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakóltesi Yay. No: 417, Ankara, 1978, s. 5.

(37) BENDING, "Eđitimde en önemli değişikliği getiren řey nedir diye sorulursa çok kiři bunun 'matbaa' nın bulunması olduğu yanıtını verir. Yazıların baskısıyla çoğalması, eğitimi güçlendirmiş ve böylece önemini, her okuyan açıkça kavrayabilmiştir. Ancak, basılmış yazının yeni dūzenlenmiř ilkokullarda, büyük sınıfları yaratmanın yanında, eğitim üzerinde açık bir etkisi olmamıştır. Baskı sanatının bulunuşu gęrölme-yen bir etken üretimi, bunun sonraki yıllardaki etkisi büyük olmuştur. Söz konusu etken, basılı resimlerin kullanılmasıdır." s. 141.

bu iletinin hedefinde de artış kaçınılmaz olmuştur. Matbaanın bulunuşunun diğeri bir önemi de okuma ve yazma etkinliğini bir azınlığın uzmanlık alanı olmaktan çıkarması ve **"eğitimin yaygınlaştırılması"** olmuştur. Matbaa aracılığıyla yazılı ve kalıcı ileti üretimi uğraşısında hem emekten hem de zamandan birikim olanağı artmıştır. Bu gelişmelerin, **"iletinin standartlaştırılması"**ni gerekli kıldığı da bir gerçektir. Bu halde iletinin etki alanının genişliği ile iletinin tektip hale gelmesi arasında bir tür doğru orantı kurmak yanlış olmayacaktır. Bu özellik bir sonraki aşamada değinilecek olan kitle kavramı ile kitle iletişiminin ilk adımı olması nedeniyle daha ayrı bir önem taşımaktadır.

Kurumlarla Mücadele Eden İnsan artık kurumsal yapıların kendilerine çizdiği sınırları içinde yine kurumlar aracılığı ile yüz yüze iletişime yönelmektedir. İnsanların ilgileri eğitim iletişimi aracılığıyla birbirlerine dönmüştür. Bu şekil değinilen özelliklerinden ötürü insan yaşamındaki kitleselleşmeyi ifade ediyor denebilir:

Endüstrileşmenin Yarattığı Çağdaş Yaşam Koşulları ile Mücadele Eden İnsan Dönemi

Bir önceki aşamada beliren toplumsal çatışmalar sürecinde endüstri devriminin gerçekleşmesi bir yandan varolan çatışmaları şiddetlendirmiştir. Bununla birlikte yönetim kademelerine, amaçlarına ulaşma yolunda yeterli ve olanakları da sağlamıştır.

Endüstri devriminin doğal ve gözlenebilen sonuçlarından biri yerleşim merkezlerinde ve sanayileşmenin özeği olan kentlerde büyük bir insan topluluğunun toplanmasını koştullamıştır. Bu gelişme, yönetici güçlere eğitim iletişimi kanalında daha fazla sayıda insana seslenme olanağı tanımış olması açısından önemlidir. Bu dönemde sözü edilen yönetim kademelerinin, kitle niteliği kazanan insan topluluklarını etkilemede gözlediği kolaylıklar nedeniyle eğitime ve öğrenmeyi özendirmek; bu alanda oluşan gereksinmeyi körüklemek ve yaygınlaştırmak; böylece yönetilen kitleleri kendi denetimleri ve düzenlemeleri altındaki eğitim kurumlarına daha fazla çekme çabası içinde oldukları bilinmektedir.

Aslında, ilk bakışta, çağdaş yaşam koşulları ile mücadele eden insanı, kurumlarla mücadele eden insandan farklı düşünmek pek olası değildir.

Bu dönemin ilginç bir tarafı da dinsel kurumların açtığı eğitim kurumlarının ya geçerliklerini, yetkinliklerini büyük oranda yitirmiş olmaları ya da tümüyle kalkmalarıdır. Artık toplumu düzenlemek için yöneticilerin sırtlarını dayadıkları güç din kurumları değil endüstri kurumlarıdır.

Bu dönemin geniş kapsamlı bir dökümünün yapılması halinde şu özellikler ileri sürülebilir:

- * Bu dönemin insanı yaşamını sürdürebilmek için toplumsallaşma gereksinmesini, endüstri kurumları olan fabrikalar ve endüstrileşmenin doğurgusu olan diğer yan kurumlarda, bu kurumlara katılarak karşılayabilecektir.
- * Bu kurumların en büyüğü Devlettir.
- * Devlet etki gücünün sürekliliğini sağlayabilmek zorundadır. Bunun için etkileme ve güçlü olmak olanağını elde etmelidir. Ancak bu dönemde sözü edilen olanağa ulaşma yönteminde önemli değişiklikler gerçekleşmektedir (38).
- * Devlete yönettiği kitle üzerinde etkili olma olanağı sağlayan en önemli kurumlardan biri eğitim kurumu olmuştur. Diğer bir anlatımla bu kurumun etkinliği sonucunda baskıcı devlet anlayışı ikinci plana düşmüş ve düşüngüsel çaba birincil plana yükselmiştir. Bunun nedeni eğitimin etki gücünün baskının etki gücünün baskının etki gücünden daha yüksek olduğunun anlaşılmasıdır.

Endüstri devrimi adı verilen bu değişme, insan yaşamında basit açıklama ya da yargılarla irdelenemeyecek denli büyük ve kapsamlı sorunlar ve değişmeleri koştulamıştır. Herşeyden önce insanoğlu üretim çabası için gereksindiği zamanı daha da uzatmak zorunda kalmıştır. Bu, kurumsallaşan insan döneminde başlayan, kurumlarla mücadele eden insanı daha ayrıntıya inen işbölümü ve uzmanlaşmanın, Endüstrileşmenin Yarattığı, **“Çağdaş Yaşam Koşullarıyla Mücadele Eden İnsan”** döneminde daha ayrıntıya iner hale gelmesiyle açıklanabilecek bir durum olmuştur.

Endüstrileşmenin koştuladığı ayrıntılı işbölümünün kendi payına düşen alanında daha fazla uzmanlaşmayı gereksinen ve bu alandaki

(38) KAZANCI, a.g.k., s. 3.

uğraşlarına daha fazla zaman ayırması gereken insanın, üretim etkinlikleri dışında kalan yaşamı için ayırdığı boş zamandan daha fazla özveride bulunmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Çocuğa uygulanan aile eğitiminin ise bu boş zamanlar içinde yürütülen etkinliklerden olduğu açıktır. Aileyi oluşturan iki önemli unsurun, ana ve babanın birlikte çalışma zorunluğu, bu iki unsurun da boş zaman bulamama sorununu yaşaması demektir. Bu ise ailenin çocuk üzerinde daha az aile eğilimi uygulayabilmesi sonucunu doğurmuştur. Günümüz toplumlarında giderek yaygınlaşan “**Ana Okulu**” ya da “**Yuva**” adlı eğitim kurumlarının temel doğuş nedeni, gereksinilen ancak karşılanamayan aile eğitimi gereksinimini, devlet eli ya da denetiminde olmak koşuluyla, yapay olarak karşılamak olduğu böylece açıklık kazanmaktadır. Devlet, belirtilen yapay ana ve ailelerle insan yaşamına daha derinlemesine nüfuz etme olanağına kavuşmuştur. Ancak bu yapay ana ya da aileler, topluma girmeye aday bireylere, ailenin sahip olduğu değerler sistemi ve kutsallığı yanında hatta daha fazla devletin niteliklerini aktarmakla yükümlü olduğu ileri sürülebilir.

Devletin yeni yetişen kuşakların denetleyici, yönlendirici ve kendini tanıtırıp kabullendirici çabası bu eğitim aşamasından sonra hemen her eğitim aşamasında da sürmektedir.

Devletin bu çabasının ilk mantıksal açıklaması hedef öğrenci kitlesine, toplumun koyduğu sınırlamaları kabul ettirmesidir. Düzen fikrini aşılacak için de öncelikle bu kitleye, belirli zaman ve ortamlarda belirli çalışmaları ve etkinlikleri yapmaları gerektiği bilincini kazandırmak gerekmiştir. Eğitim etkinlikleri okul adı verilen ortamlarda ve günün belirli saatlerinde, belirli bir düzen içinde gerçekleştirilir. Gereksinilen bilgiyi edinmek için kişinin ilgili kurum tarafından belirlenmiş zamanlarda sınıf adı verilen ortamlarda olması gereklidir. Bu zaman kesitleri dışında, ve konan koşullara uymadan bu kurumlarda bulunmak bilgi gereksiniminin karşılanmaması ile sonuçlanır. Sözü edilen bilgiyi edinmek, toplumda belirli roller üstlenmenin; diğer bir anlatımla topluma katılmanın ön koşulu olduğu düşünülürse, bu bilgiyi edinmemiş kişilerin toplumda roller dağıtılırken, bir rol üstlenip topluma katılamama tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları sonucunu doğurur.

Bu yaşantıların bir başka görünümü de şudur; devletin yönetileninden istediği kişilik ve davranış yapısını benimsemek ve temelini onun koyduğu düzene uyum sağlamak gereklidir. Aksi takdirde, devletle uyum sağlamış kişilerin oluşturduğu toplumun ve devletin

koyduğu kurallara göre düzenlemiş olan yaşamın dışında kalmak sözkonusudur. Bu ise bir insan olarak yokolmak anlamına gelir.

Bu dönemin devlet yanında ve hatta en az onun kadar etkin bir başka kurumu da, bu döneme adını koymuş olan endüstri kurumları, diğer bir anlatımla fabrikalardır. Bu iki kurum -devlet ve fabrikalar- toplum içinde gösterdikleri etkinlikler açısından etkili bir eşgüdüm örneği sergilemişlerdir. Daha önceki dönemde sırtını basıkı gücüne ve dine dayanmış ve bu kurumlarla eşgüdüm kurmuş olan devlet bu dönemde de fabrikalarla dayanışma içine girmiştir. Bu nedenle de bu dönemin eğitim etkinliklerinden ve işleyişinden söz ederken endüstrinin bu alana etkilerinden söz etmek gereklidir. Endüstri devrimi ile, topraksız köylülerin kasaba ve kentlere göç etmeleri ile büyük boyutlu bir nüfus artışının olduğu belirtilmiştir. Bu gelişmenin ise fabrikada çalışacak işçi talebini karşılamaya yeterli olduğu açıktır (39).

Bu aşamaya kadar yapılan açıklama ve saptamalarda eğitim ve öğretim etkinliklerine yaklaşımların daha çok devlet denetimi ve yönlendiriciliği; eğitimin ve öğretimin devlet ve kurum çıkarları açısından önemi vurgulanmıştı. Ancak, endüstri devriminin gerçekleşmesi bu noktada farklı yaklaşımların da belirlemeye başlamasını gerektirmiştir. Bu gelişme ile eğitim ve öğretim etkinliklerinin yanında öğrenme etkinliklerine de ayrı bir önem kazanmasını sağlamıştır demek hatalı olmayacaktır.

Endüstri devrimi, insanların önceki dönemlerle karşılaştırıldığında yaşamalarını, daha farklı yaşam koşul ve ortamlarında sürdürmelerini, daha farklı iletişim ilişkileri içine girmelerini ve bilgiye daha farklı biçim ve yoğunluklarda gereksinim duymalarını koşullamıştır. Örneğin insanlar küçük nüfuslu ve birarada yaşanan köy ya da kasabalarda yaşamak yerine büyük nüfuslu ve dağınık yerleşim merkezleri olan kentlerde yaşamak durumunda kalmışlardır. Kent sel yaşamın koşulladığı yerleşim dağınıklığı insanları birbirleri ile iletişim kurmak için belirli iletişim ve ulaşım araçlarını bulup geliştirmeye yöneltmiştir. Endüstri devrimi, üretim tekniğinde kökten bir değişme anlamına gelmektedir. Üretim tekniğindeki bu devrimsel değişmenin ekonomik ilişkilerin değişmesine yol açması doğaldır. Gene her ekonomik ilişkinin gereksindiği bir ulaştırma tekniği, bir iletişim tekniği olduğu daha önce de vurgulanmıştır.

(39) Encyclopedia Britannica, a.g.k., s. 999.

Sözü edilen yeni yaşam biçim ve koşulları insanları eğitim ve öğretim etkinliklerinde eskisi ile karşılaştırıldığında daha fazla ve derinlemesine bilgi edinmeye zorlamıştır. Birçok bilim dalının alan-yazınında "bilgi patlaması" olarak tanımladığı toplumsal gelişmenin endüstri devrimi ile eşzamanlı olmasının temel nedeni de yeni yaşam koşullarına uyum sağlamada bilgiye duyduğu gereksinimin daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bu gelişme, eğitim ve öğretim etkinliklerinin yanında öğrenim etkinlik ve kavramının daha fazla önem kazanmasına neden olmuştur.

Yoğunlaşan ve yaygınlaşan bilgi ve öğrenim gereksiniminin, döneme adını veren endüstri gelişmelerine de etkileyip, endüstri kurumlarını bu gereksinimi karşılayacak teknolojiyi üretmeye güdülemesi doğal bir gelişme olarak kabul edilmelidir. Bunun sonucu olarak da değinilen dönemde hızlı bir bilgi toplama ve toplanan bilgiyi en geniş kitleye en hızlı şekilde yayma bu çağda, iletişim adına önemli gelişmelerin gerçekleştirilmesine neden olmuştur denebilir. Özellikle teknolojinin iletişim etkinlikleri içinde daha yoğun kullanımı ile bu çağ yeni bir tanıma kavuşmuştur: **İletişim Teknolojisinde Patlama Çağı** ya da kısaca **İletişim Çağı**.

Bu dönemin insanının sözü edilen bilgiyi ve öğrenme gereksiniminin karşılanabilmesi için teknoloji bu alana birçok katkıda bulunmuştur. İnsanın dış dünyaya açtığı hemen her algı ve duyum kanalından insanın bilgi ve öğrenme gereksinimini karşılayacak iletişim araçları bu dönemde üretilmiştir. Kitle İletişimi kavram ve araçları da bu çağın bir özelliğidir (40).

Bu uygulama ve etkinlik alanı insanın dış dünyaya açılan en duyarlı iki algı kanalına en fazla araçla seslenme olanağı tanınması açısından önemlidir. Endüstrileşmenin yarattığı Çağdaş Yaşam Koşulları ile Mücadele Eden İnsanın kentsel yaşam ortamında giderek daha fazla 'anonimleşen ilişkiler'i içinde bu etkinliklerin işlev ve değeri de göreceli olarak artmıştır. Bu araçlar aracılığıyla dağınık yerleşim alanlarında yaşayanlar arasında, bilgi alışverişine dayalı ortaklaşma, bir ortak yaşam kurabilmek olası hale gelmiştir. A. Toffler, bu gelişmeyi şöyle değerlendirmektedir; "Teknosfer zenginlik üretip dağıtır, birbirine bağlı binlerce örgütüyle sosyosfer bireylere, toplumda oynayacakları rolleri dağıtır. Sonuçta Enfosfer de bütün

(40) AYSEL AZİZ, *Radio ve Televizyona Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yay., No: 4, Ankara, 1976, s. 1.

sistemin işlemlerini sağlamak için gerekli olan bilgiyi dağıtır. Üçü bir arada, toplumun temel yapısını oluştururlar.” (41).

Kısaca özetlemek gerekirse bu dönemin insanı yaşam ve yerleşim özellikleri gereği, yaşamı için temel gereksinimlerinden biri olan iletişim ilişkilerini kurmada önemli sorunlarla karşı karşıya kalırlar. Bu gereksinimin karşılanması aşamasında önemli bir diğer gereksinim de haberin ya da bilginin çok geniş kitlelere, olası en kısa sürede ulaştırılabilmesi olmuştur. Bu nedenle de teknolojinin ve endüstrileşmenin doğurgusu olan araçları bu gereksinimi gerektiği biçimde karşılamak için işe koşmuştur.

Bu dönemin eğitim iletişimi etkinliklerine bakıldığında ise şu özellikleri gözlemek olasıdır;

- * Bu dönemde insanların bilgi edinmesindeki temel dörtü yönetimin insanları etkileyip kendi ideolojisi etrafında bütünleştirme, toplama gereksiniminin yanında insanların da bu dönemde yaşamlarını sürdürebilmek için bilgiye daha çok gereksinim duymasından kaynaklanmaktadır.
- * Bu dönemde bilginin hızla toplanıp en geniş kitleye yayılımı önemli bir gelişme olmuştur.
- * Bu dönemin bir diğer özelliği de, işbölümü ve uzmanlaşmanın giderek daha ayrıntılı hale gelmesinin sonucu olarak belirli alanlarda daha derinlemesine bilgiye daha yüksek düzeyde duyulan gereksinimdir. Bu nedenle insanlar için **'yüksek öğrenim'** gereksinimi, diğer dönemlerle karşılaştırıldığında daha fazla ve yaygındır.
- * Uzmanlık düzeyinde bilgi gereksiniminin artması sonucunda varolan kurumların gereksinimi karşılamada gösterdiği yetersizlik karşısında, kitle iletişim araçlarının teknik özellikleri gereği sağladığı olanaklar bu araçların eğitsel amaçlı kullanımını daha önemli ve gerekli olmuştur.
- * Bu dönemin eğitim ve eğitim amaçlı etkinlik ve uygulamalarında, teknolojik gelişmeye koşut olarak sağladığı bir diğer olanak da, bilginin saklanması kolaylaşmasıdır.

(41) ALVIN TOFFLER, *Üçüncü Dalga*, Çev.: Ali SEDEN, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 60.

Endüstrileşmenin yarattığı çağdaş yaşam koşulları ile mücadele eden insan için, içinde bulunulan 20. yüzyılın son döneminde, iletişim teknolojisinde gerçekleşen gelişmelere koşut olarak yeni yaşam etkinliklerinin ve biçiminin yerleşmekte olduğundan söz etmek olasıdır. Bu gelişme, en öz tanımıyla insan yaşamının “**kitlesellik**” özelliğinin ortadan kalkarak, giderek “**bireyselleşme**”sidir. Bu gelişmede iletişim teknolojisi ve etkinliklerinde gerçekleşen yeni yapılaşmaların etkin bir belirleyici olduğu açıktır. Bilgi toplamak ve saklamak artık belirli kurumların abonesi, bağımlısı olmadan, diğer bir anlatımla bir kurumun üyesi olmadan karşılanabilecek gereksinimler halini almıştır. Ev bilgisayarları ve ev videosu bu gereksinmeyi bireyin kendi kendine karşılamasına imkan sağlayacak denli küçülmüş, pratikleşmiştir. Artık gereksinilen bilgi ya da ileti kaset, disket ve benzeri formlarda “**paketlenebilmekte**”dir. Bu ise plan, program ve politikaları merkezsiz tek bir kurum tarafından oluşturulan kurumların yürüttüğü eğitim iletişiminin daha işlevsel ve etkin bir alan olması anlamına gelmektedir.

Kurumlarla mücadele eden insanlar kitleselleşme sürecinde aralarındaki iletişim bağlarını yoğunlaştırdıktan sonra bu yoğun iletişim bağlarının kendilerine sağladığı güçle kurumların getirdikleri sınırlamaları ortadan kaldırmak için mücadeleye girişmişlerdir. Kitleselleşme süreci, bir bakıma kurumlarla mücadelede insanlar arası güçbirliği ve örgütlenme süreci olmuştur denebilir. Ancak bazı benzerliklerine karşın doğa ile mücadele eden insan dönemindekinden farklı iletişim bağıntıları içine girmektedir. Burada iletişim bağları doğrudan değil endüstrileşmenin yarattığı iletişimi teknolojinin ürünü olan kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşir. Bunun yanında insanlar içinde yaşanan çağda henüz endüstrileşmenin yarattığı çağdaş yaşam koşullarına bir üstünlük de sağlayamamışlardır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ABE, YOSHIA. Communications Technology, **Developing Distance Education**, Papers submitted to the 14th. ICDE World Conference, 9-16. August. 1988, Oslo Norway.

AZİZ, AYSEL. **Radyo ve Televizyona Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayını No: 4, Ankara, 1976.

- BARKAN, MURAT.** Eğitim İletişimi ve Eğitim Sistemine Bir Katkı Olasılığı, **KURGU** Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi, Sayı: 8, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 465/211, Eskişehir, 1990.
- BENDING, C.W.** Eğitimde İletişim Düşüncesinin Kökenleri, Çev: Levend Kılıç, Eskişehir İ.T.İ.A. İletişim Bilimleri Fakültesi Yay. **KURGU Dergisi**, Sayı: 3, Ekim 1980, Eskişehir.
- CHILDE, V. GORDON.** **Kendini Yaratan İnsan**, Varlık Yayınevi, Çev: Filiz Karabey OFLUOĞLU, İstanbul, 1978.
- GÜLER, DENİZ.** Eğitim İletişimi Kavramı ve Sistem Yaklaşımı Açısından Eğitim İletişimi Sürecinin İncelenmesi, **KURGU** Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi Sayı: 8, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 465/211, Eskişehir, 1990.
- ILIN, M. & E. SEGAL,** **İnsan Nasıl İnsan Oldu?**, Yeni Dünya Yayınları, Çev: Ahmet ZEKERİYA, İstanbul, 1979, s. 17.
- KAZANCI, METİN.** **Halkla İlişkiler Açısından Yönetim ve Yönetilenler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No: 417, Ankara, 1978.
- MORRIS, DESMOND.** **Çıplak Maymun**, Sander Yayınevi, Çev: Engin Darıca, 3. Baskı, İstanbul, 1976, s. 26.
- Encyclopedia Britannica;** History of Education, Encylopedia Britannica Inc., Vol: 7, USA, 1970.
- TOFFLER, ALVIN.** **Üçüncü Dalga**, Çev.: Ali SEDEN, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981.